

Arno Gruen

Hamis istenek jármában

Mi a közös G. W. Bushban és Oszama bin Ladenben?

A világban növekszik a gyűlölet, és ezzel az erőszak és a pusztítás is. Korunk a Római Birodalom korára hasonlít: annak bukása is hatalmának csúcán kezdődött. Ahogy annak idején Róma, ma az USA az a gigantikus hatalmi központ, amelyet a kirekesztett és megalázott népek tehetetlensége vesz körül. A terrorizmus e sarkaiból kifordult világ tünete, s a növekvő gyűlölet ennek a társadalmi egyenlőtlenségnek a kísérőjelensége.

A gyűlölet a mozgatórugója annak a gyilkos pusztításváagnak, amely oda vezet, hogy a tetteseket és az áldozatokat egyre kevésbé lehet megkülönböztetni. Azért nem lehet megkülönböztetni, mert a hatalmi központokban élő emberek is kirekesztést és megaláztatást élnek át, csak másképpen, mint a hátrányos helyzetbe kényszerített országokban. Arundhati Roy, indiai író-nő és India elnyomott asszonyainak bátor harcosa ezért mutat rá arra, hogy a terror és „a gonosz elleni háború” mostani összeütközésében a két élenjáró vezető, George W. Busch és Oszama bin Laden kölcsönösen tükörképe egymásnak: „Micsoda Oszama bin Laden? Ő az amerikai elnök sötét hasonmása. Minden állítólagos szépség és civilizáltság brutális ikre. Annak a világnak a bordájából született, amelyet az amerikai külpolitika tett tönkre – a maga hadihajó-diplomáciájával, atomfegyver-arszáljával, azaz, hogy a korlátlan hatalom gondtalan politikáját folytatta, hogy hidegvérrel semmibe vett minden nem amerikai emberi életet, hogy despota és diktatórikus rendszereket támogatt, továbbá azokkal a gazdasági törékvéseivel, amelyek révén sáskajárásként törtek rá a szegény országok gazdaságára, és irgalmatlanul felzabálták azokat; fosztogató multijai kiszajátították a levegőt, amelyet beszívunk, a földet, amelyen állunk, a vizet, amelyet iszunk, s még a gondolatainkat is.”

Ezeket az embereket a nem-lét félelme, azaz a személyes megsemmisülés félelme határozza meg. Ez a félelem ösztönzi őket arra, hogy halhatatlanok akarjanak lenni, s dacoljanak a halállal. Az ilyen emberek kitért, „szerető” karokkal ígérnek követőiknek örök életet és örök közösséget a hősök paradicsomában. Ez nem csupán öngyilkos merényletekhez vezet,

hanem meghatározza a nyugati világ politikai és gazdasági vezetőinek kevésbé közvetlenül érzékelt, de éppoly gyilkos üzelmeit is.

A problémát azok a vezetők jelentik, akik hasonlítanak egymásra, és akiknek legbelső alkata azt eredményezi, hogy a rombolás válik életcélljükká. Olyan vezetők ezek, akiknek a személyiségfejlődését pszichopatiakusnak nevezem. Hatásaikban ezért nem lehet megkülönböztetni őket. Ők is átérték a kirekesztést és a megaláztatást, csak másképpen, mint követőik. Oszama bin Laden a szaud-arábiai építőipar egyik császárának gyermekeként, 53 testvér közül tizenhateddik fiúként született. Apja halálakor 50 és 300 millió dollár közti összeget örökölt. A család dinamikáját nehéz felbecsülni, de egyetlen gyermeke volt egy olyan anyának, aki tizenegyedik vagy tizenkettedik felesége volt az apjának. Bátyjai „egy rabszolganő fiának” hívták.

Itt azokról az anyákról van szó, akik – mivel a férfiak világa, amelyben élnek, nem biztosít számukra önálló egzisztenciát – arra használgák fel fiaikat, hogy általuk teremtsék meg a maguk számára az élet értelmét és létük jelentőségét. Elkényeztetik fiaikat, de ez a kényeztetés egyáltalán nem jelenti azt, hogy szeretettel lennének a gyermek önálló élete iránt. Inkább az anyáknak arról a szükségletéről van szó, hogy egy macsó világban, amely megtagadja tőlük, hogy önálló életük lehessen, fiaik által tegyenek szert jelentőségre, hiszen a fiukat nemük révén jelentőség illeti meg.

Ez oda vezet, hogy az ilyen gyerekek úgy élik meg anyjukat, mint aki el akarja nyelni őket, ez pedig létrehozza bennünk a személyes megsemmisüléstől való félelmet. Így aztán meghasonlott kapcsolatuk alakul ki anyjukkal. Egyfelől csalóka a kényeztetés, mivel a különleges jelentőség és fontosság érzésével tölti el a fiút, másfelől ez az „erő” egy játék eredménye, és lényeg legmélyén minden gyermek tudja, hogy ez az „erő” illuzórikus. Önértéke ennélfogva homokra épült, amiért is örökké kétkednie kell önmagában, ez pedig azt eredményezi, hogy a fiúnak ettől kezdve nagy, „férfias” tettekkel kell igazolnia önmagát. Ebből fakad az

anya iránti, felszín alatti gyűlölet, s a felszín alatt maga a nőiség válik elenséggé. Mivel a fiúnak az erős, nagyszerű férfi képét kell mutatnia, egyúttal bűnösnek is érzi magát; azért érez büntudatot, mert fölényben érzi magát az apjával szemben, és fontosabbnak tűnik önmaga számára, mivel anyja előnyben részesíti őt.

Donald W. Winnicott pszichoanalitikus azt a véleményt képviseli, hogy a nőtől való, felszín alatti félelem (ti. hogy a nő elnyelheti az embert) mozgatja azokat a férfiakat és nőket, akik uralkodni akarnak másokon: az uralkodás révén szabadulnak meg attól a félelemtől, hogy egy nő fog uralkodni rajtuk. A gyermeki fejlődés során ez a folyamat oda vezet, hogy a gyerek idealizálni fogja apját, akitől fél, hiszen az erőszakkal nyomja el az anyát. A gyerek így szabadítja meg magát az anyától való félelmétől, s egyidejűleg az apa terrorjától.

Az eredmény: a gyermek azonosul az agresszorral; az apával, illetve továbbadja annak erőszakosságát, valamint a nőt elnyomó és megvető viselkedését.

Az iszlám terroristák esetében ezt világosan fel lehet ismerni, saját pusztító erőink esetében azonban csak homályosan tudjuk látni ezt a folyamatot. A terroristák annak a nőgyűlölő fundamentalista rendszernek a termékei, amely kettéhasítja a családot, és nem engedi meg, hogy a férfiak és a nők egyenjogúan, barátságban éljenek egymással: „Társadalmunkban nem léteznek baráti kapcsolatok férfiak és nők között”, írja Mona Al-Munajjed a *Women in Saudi Arabia Today*-ben.

De a nyugati társadalmakban is ilyesmi megy végbe, csak leplezetten, s így kevésbé világosan lehet felismerni, kik az áldozatok, és kik a tettesek. Nálunk is félnek egymástól a férfiak és a nők. Ez a félelem azonban rejtett, és nem érzékeljük félelemként, hanem azt hisszük, hogy az ideális partnert keressük, és ezért sosem vagyunk elégedettek azzal, aki éppen a partnerünk. A félelem által meghatározott kapcsolatok ezért kölcsönös rosszakaratot váltanak ki, egymás kölcsönös becsapását és tönkretételét eredményezik. A gyermekek itt is ugyanazt a mintát látják, hiszen itt is a félelem, a megvetés és a gyűlölet jellemzi a szülők viszonyát.

Csupán az a különbség, hogy mi „civilizáltabbak” vagyunk, és kevésbé nyíltan mutatjuk ki reakcióinkat a bántásokra és sértésekre.

Így aztán párhuzamosságot lehet megfigyelni Oszama bin Laden és George W. Bush történetében. Bush apját, a korábbi elnököt, George H. Busht gyakran verte bőrszíjjal az apja. Ahogyan öccse, Prescott leírta, George H. Bush halálosan félt az apjától. Amikor az Öböl-háborút folytatta, ő is arról beszélt, hogy az amerikaiaknak „védekezniük kell a gonosszal szemben”, akárcsak fia, George W. Bush, aki szeptember 11-e után „a gonosz tengelyét” emlegette.

Az idősebb Bush is rendszeresen megfenyítette fiát, és így adta tovább, amit gyerekként maga is átélt. A pszichoanalitikus DeMause, a *Psycho Hystorie* c. folyóirat alapítója arról is beszámolt, hogy az ifjabb Bush és anyja között olyan kapcsolat volt, amelyben a fiút „szolgáló szabadítóvá” tették. Amikor meghalt a kishúga, és anyja depresszióba esett, neki, a hároméves gyereknek jutott a feladat, hogy jókedvre derítse anyját, és így biztosítsa, hogy lelkiileg talpon tudjon maradni. Pontosan így fest az a viszony, amely korán marionettfigurákká teszi a gyerekeket, megfosztja őket attól, hogy létük saját jogon kapjon igazolást, és beléjük veri az önmaguk és a világ iránti megvetést. Itt ered a forrása az olyan emberek viselkedésének, akik aztán az élettel folytatott játékuikkal mindenkit pusztulásba kergetnek.

Az ilyen önjelölt hősöknek szükségük van a gyalogságra, amely tettekre váltja eszméiket és pusztító ösztöneiket, amelyekre építenek. A történelmek az a tragédiája, hogy a hősök és az istenek mások által élnek ki destruktivitásukat – és erre ténylegesen képesek is, mivel a gyalogság, tehát mi együtt működünk velük, mert a születésünktől kezdve ránk rótt engedelmség foglyaiként elnyomóinkat hősökké és istenökké tesszük, és nem látjuk, mik is ők valójában. Az igazság felismerésére annyira rátelepszik a félelem, hogy azokra támadunk, akik szembesítenek vele minket. Az igazság mélységesen fenyeget minket, mert belső összefüggésrendszerünk hazugságra épül. Az igazság helyett olyan „megváltókra” van szükségünk, akik leveszik rólunk szorongásaink és értéktelenségünk érzésének terhét. Azok az emberek, akiknek nincs valódi azonosságtudatuk, mivel az engedelmség lehetetlenné tette annak kialakulását, csak így érzik teljesnek és sértetlennek magukat.

Szimbolikus nagyságot hirdető látványosságok megrendezésé-

vel a vezetők mindig is céljaik kiszolgálójává tették a kirekesztetteket és megalázottakat. A náci tömegrendezvényei egy legyengített, elnyomott önbecsülés illuzórikus feltámasztását szolgálták. A terrortámadásoknak ugyanez a feladatuk. Ha anyák büszkék arra, hogy fiaik a levegőbe röpítették, vagy fogják röpíteni magukat, akkor ez a téboly csak a nők elnyomott és megalázott önbecsülésének eredménye lehet. Egy adott kultúra struktúrái hozzájárulnak ehhez a patológiához. Társadalmaink tulajdonképpen betegségeinek itt van az eredete.

Ezzel kapcsolatban még valamit el kell mondani. A gazdagok és a szegények között tátongó szakadék még sosem volt olyan nagy a történelem folyamán, mint ma. A szegények objektív megkárosításához azonban még valami társul: Ma mindenkibe beleoltják azt az érzést, hogy saját hibájából birtokol kevesebbet, hogy a szegénység erkölcsstelen dolog, mivel csak a vagyon teszi jelentőssé az embert, és csak a vagyontól érezhetjük értékesnek magunkat. Bizonyos edzőcipőkért vagy karórákért még gyilkolnak is, mivel azok birtoklása státust ad az embernek. Orhan Parmuk török író azt mondja: „Azt mondhatnánk, hogy a jólétben élő országok gazdagsága az ő dolguk, és nem befolyásolja a szegény országok dolgait. De a történelem során még soha nem irányították olyan nyomtalanul a szegények figyelmét a gazdagok életére, mint manapság a televízió és a hollywoodi filmek révén. Azt is lehetne mondani, hogy a királyok életéről szóló történetek a szegények szórakozása. De sokkal rosszabb a helyzet, mert a nyugati világ gazdagjai és hatalmasai oly mértékben tüntetik fel magukat egyedül értelmes és rendes embereknek, mint soha korábban.”

Ez azt jelenti, hogy a szegény országokban mindenki érzi, milyen jelentéktelen ő, és milyen jelentéktelen a részesedése ebben a gazdagságban. Ezek az emberek tudják, hogy sokkal rosszabb körülmények között élnek, mint a jómódúak. Egyidejűleg magukévá tették a Nyugat ideológiáját, és ezért saját bűnüknek érzik a szegénységet, s azt hiszik, hogy saját ostobaságukkal és elégtelenségükkel idézték elő. A gazdagoknak sejtelmük sincs annak a megaláztatásnak és elnyomásnak a mértékéről, amit világunk legtöbb embere átél. Ezek az érzések vezetnek oda, hogy számos megalázott ember elveszíti a közösségi szellem iránti érzékét, és hagyja, hogy terroristák, fundamentalisták és nacionalisták hálójába essék. Itt az

ideje, hogy a Nyugat elkezdje felfogni, mi játszódik le azokban az emberekben, akik úgy érzik, világunk kirekeszti őket, és akiket világunk ténylegesen ki is rekeszt. Messze ezek az emberek vannak többségben. Mozgatójuk a teljes erőtlenség és tehetetlenség, ami viszont megaláztatásukból és annak lehetetlenségéből ered, hogy érvényt szerezzenek saját hangjuknak.

Ennek ellenére nem válik mindenki terroristává, mint ahogy nálunk sem akar mindenki háborút kirobbantani vagy szélsőjobboldalivá válni. A gazdag társadalmak is szállást adnak a gyűlöletnek, ezekben is megaláznak, lealacsonyítanak és kirekesztenek egész népcsoportokat; a vezetők itt is kihasználják saját céljaikra a nacionalista viselkedés keltezte gyűlöletet és az ellenségképek kialakulását.

A gyűlölet és az erőszak mindig annak a megaláztatásnak az eredménye, amelyet valaki már saját gyerekkorában átélt. Azok, akik gyerekként szeretetet és törődést tapasztaltak, nem válnak a pusztításnak elkötelezett merénylőkké. Már idézett cikkemben Orhan Parmuk megemlíti egy szegény, öreg isztambuli férfit, aki dühében először mentegette a szeptember 11-i eseményeket – dühében, amely a megkárosítottság érzéséből fakadt. Amikor azonban ez a férfi felismerte a vérfürdő félelmetes méreteit, elszégyellte magát első reakciója miatt, és sajnálkozott. Hogy a gyűlölet ténylegesen destruktivitássá fajul-e, éppen azon múlik, empátiás képességeink mennyire teszik lehetővé az emberi közösség átélését. Kultúránkban valósággal tenyésztjük a szeretetlenséget, s aztán nem értjük, hogyan hozzuk létre a terrorizmust, vagy nem tudjuk, akadályozhatnánk meg.

A „gazdagok” nem kevésbé áldozatai szocializációjuknak, mint a „szegények”. Ezeket is, azokat is megalázták gyermekkorukban, elvágta őket a szeretet és melegség iránti igényüktől, és engedelmsé tette őket a tekintély iránt, ami oda vezet, hogy azok elismerését keresik, akik megalázzák őket. Az ember ily módon megöli azt a legsajátabb önmagát, aki lehetett volna. Bob Kerrey, egy vietnami hős, akit Nixon a legmagasabb katonai érdemrenddel tüntetett ki, s aki Nebraska kormányzója és szenátora volt, most pedig a New York-i New School University elnöke, amikor fiatal voltam címmel írta meg önéletrajzát. Ez egy olyan gyerek története, aki egy tipikus amerikai középosztálybeli családban nőtt fel, amelyben arra nevelték, hogy csak azt érezze, amit megkívánnak tőle, és amelyben az volt a lényeg, hogy az

ember sikeres legyen, és mindent helyesen csináljon. Saját érzése számára nem volt hely.

E családban elfojtották a sajátos tulajdonságokat, így aztán nem csoda, hogy Kerrey-ből derék katona lett, aki arra törekedett, hogy elfogadják, megfeleljen az előírásoknak, és ne legyenek igazi érzése. A nőkhöz fűződő kapcsolatában sem alakított ki mély szenvedélyt. Vietnamban ugyanúgy gyilkolt, mint sok más katona, látszólag anélkül, hogy gyűlöletet érzett volna: csupán parancsok józan teljesítéséről volt szó. Csak amikor hónapokig feküdt szétrocsolt lábbal egy klinikán, és nem tudta többé letagadni a fájdalmat és a magányt, akkor vált világossá számára, hogy a vagyonnak és az elismerésnek szentelt életéből hiányzott minden elevenség. Felismerte, hogy csak akkor szabadulhat meg, ha rabszolgaként leplezi le azt a félelmét, hogy elveszítheti vagyónát.

Valamennyien áldozatai vagyunk annak a társadalmi feltételekből összeálló folyamatnak, amely lehetetlenné teszi a szeretetet, mivel csalódásokkal, árulásokkal és mélységes sérülésekkel terheli meg azt. A probléma viszont az, hogy a világ elnyomottai az elnyomó képét ama szabadítóként tették magukévá, aki részt ad nekik hatalmából, és megszabadítja őket értéktelenségüktől. Ezért félnek sokan a szabadságtól, és válnak önként rabszolgává. A szabadság azt jelentené, hogy kiűzik magukból ezeket a képeket, és saját felelősségük vállalásával helyettesítik azokat, amint oly hatásosan ábrázolja ezt Az elnyomottak pedagógiája c. könyvében Paulo Freire.

És mi a helyzet a hősökkel és az istenekkel? Mivel az az érzésük, hogy ők „erősek”, mindig képzelődésszerű – mert abból ered, hogy anyjuk megtevésztő módon csodálta őket, és ebből következően romboló hatású kapcsolatba kerültek apjukkal –, csak hamis istenek és hősök lehetnek. Központi ügyük, hogy hatalmat szerezzenek. Az ilyen emberek számára mások kínzása csak eszköz, amellyel kényszerítik azokat. Azt mutatják meg vele, hogy saját fájdalmukkal csak úgy tudnak bánni, hogy továbbadják másoknak. Ezek az emberek nem tudnak elképzelni olyan realitást, amelyet *nem* a hatalom határoz meg. Mások megalázása és lealacsonyítása életük tulajdonképpeni tartalma. Ez éppúgy megmutatkozik Oszama bin Laden, mint Szaddám Huszsein, vagy idősebb és ifjabb George Bush esetében. Valamennyiüknek az a problémája, hogy anyjuk a szeretet *tárgyaként* használta ki őket, és így a

nagyság és fontosság teljesen irreális érzése töltötte el őket.

A világpolitika színpadának veszélyes fejleményeit ráadásul támogatta és támogatja a Szovjetunió kommunista rendszerének összeomlása. A maximális profit értékebe vetett hit azóta szinte megszentelt vonásokat öltött, s ezzel együtt elvetik mindannak történetét és hagyományát, ami emberi. Tény, hogy a szegénység egész különlegesen érinti az USA-t, amely ennek a vallásnak az eszményképét sugározza szét. Az amerikaiaknak több mint 20%-a szegény, miközben a szegények száma Európában 8% körül van. Az USA-ban 60%-kal több gyerek hal meg első életéve betöltése előtt, mint Franciaországban vagy Németországban.

Mit jelent ez az olyan amerikaiak számára, akiket becsúgyuk arra ösztönöz, hogy „az Egyesült Államok nemzetbiztonsági stratégiájaként” olyan külpolitikát hirdessenek meg, amely katonai világhuralomra törekszik, és fenntartja magának más államok megtámadásának jogát? Miben különbözik ez a fajta államterrorizmus a terrorista csoportoktól? Nem logikus következmény-e a terrorizmus mindazon „realizmusnak”, amelyet újból és újból prédikálnak olyan nyugati ideológusok, mint Lord Acton, George Kennan vagy Henry Kissinger? Szerintük a nemzeteknek nincsenek állandó barátaik, sem állandó ellenségeik, csak állandó érdekeik vannak. Ha egy ellenség csak azért válik barátá, mert valamelyik ellenségünk ellensége, akkor a demokráciára és emberi méltóságra való törekvés csak terhes lehet, hiszen akadály a „állandó érdekeinknek”.

Vegyük hát szemügyre azoknak a valódi érdekeit, akik a hősök és istenek szerepében tetszelegnek! Oszama bin Laden milliomos, George W. Bush is jómódú üzletember, aki már 1988-ban, amikor apja Ronald Reagan elnök helyettese volt, megpróbált saját cége számára gázvezeték-építési szerződést szerezni Argentínában.

De miért van szükségünk ilyen hamis istenekre? Miért van az, hogy népességünk nagy része nyilvánvalóan nem képes nélkülük élni? Nem csupán arra neveltek minket, hogy tekintélyektől várjunk választ kérdéseinkre, hanem hogy a tekintélyek révén megmenekülünk annak felelősségétől, hogy magunk döntünk. Meglehet ugyanis, hogy ha magunk döntünk, akkor bűnösnek találunk minket. „Azt tettem, amit parancsoltak nekem” – ez nem csupán a nürnbergi per vádlottjainak kifogása volt. Ily módon folyton „kötelesség-

teljesítésről” szavalnak, amikor valójában engedelmességről van szó.

Másfelől azért van szükségünk a hamis istenekre, mert gyermekkorunk egy imázst vésett belénk, nem pedig a valóságot – legalábbis a népesség felébe, ahogyan számos tanulmány kimutatta. Megtanultuk, hogy az erő és a nagyság pózát valóságként fogadjuk el. Ez megfelel annak a propagandának, amelyre a szülők önmagukat illetően megtanítják gyermekeiket, és amelyet azoknak igazságként kell elfogadniuk, hogy fenntarthatóság szüleikhez fűződő, életfontosságú kötődésüket. Innen ered az, hogy keressük a hamis isteneket és hősöket, olyan embereket, akik a leginkább sugározzák az erő pózát, az öntetszelgő felháborodást és az akaraterőt. Azt reméljük tőlük, hogy megszabadítanak minket attól a rossz érzéstől, amit mindenki érez, aki nem tehetett létének magvává mindazt, amit saját maga érzékelt.

Azért van szükségünk a hamis istenekre, mert nincs saját személyiségünk. Ha gyermekként arra kényszerítették minket, hogy tagadjuk le szüleink gyengeségeit, mivel ez az igazság egzisztenciális veszélyt jelentett számunkra, akkor egész életünk során keresni fogjuk az erő pózát, hogy megszabaduljunk attól a képtelenségtől, hogy nincs saját személyiségünk. Ez persze nem jelenti azt, hogy akik ennek a fejleménynek a foglyai, azok nem szállhatnak szembe saját szüleikkel. A nemzetiszocializmus idején vagy Sztálin kommunista rendszerében egyenesen dicsőségnek számított, ha a gyerekek besúgták szüleiket. A döntő mozzanat az erő és az elszántság imázsának bevesződése. Mihelyt feltűnik egy új „isten”, aki még hihetőbben játssza ezt a szerepet, megkérdőjeleződik a „régien” iránti lojalitás.

A szülői pózra való beállítódás azt eredményezi, hogy az ilyen emberek sosem képesek valóságosan átélni áldozati mivoltukat, mivel a szülők nem túrták a panaszt és a kudarcot. Egyik interjújában Richard Sennett szociológus azt mondta az amerikai gyereknevelésről, hogy a szülők úgy tesznek, mintha mindent a gyerekek javára tennének, holott mindig csak arról van szó, hogy „Te meg tudod tenni! Képes vagy rá!” – és sosincs szó arról, hogy a gyerek akarja-e. Ez a lelki módja annak, hogy a szülők a saját csapásukra tereljék a gyereket. Az erőszak eszköze itt nem a testi, hanem a lelki büntetés. A gyereket ráveszik arra, hogy a közös ügy árulójának érezze magát, ha nem működik együtt. A közösséghez *nem* tartozás érzése ily módon traumává válik a gyermek és a felnőtt számá-

ra egyaránt. Ez tette vezetőinek kiszolgálójává Bob Kerrey-t, és vett rá egykor sok németet arra, hogy részt vegyen a náci rémtettekben.

Így teszik ellenséggé az olyan embereket, akik gyermekkoruk áldozatai. És az a tény, hogy a világ egyik fele, a gazdag, térdre kényszeríti a világ másik felét, a szegényt, elősegíti azt a hajlandóságot, hogy a másik emberben ellenséget lássunk, ne pedig társunkat a szenvedésben. Mivel a „civilizált” országok lakói gyakran oly messze távol állnak saját érzéseiktől, nem érzékelik a saját tetteik mögött megbúvó gyűlöletet. Csak a jobb- vagy baloldali radikálisokban ismerjük fel. Ezért háborúzunk, és tizedelünk meg népeket „objektív” indokok ürügyén.

Sok terrorista azonban privilegizált körökből származik. Számukra valami másról van szó, nevezetesen arról, hogy belső ürességüket gyilkolásra váltsák, aztán pedig ideológiailag és vallásilag felmagasztalják a gyilkolást.

Itt olyan szimbolikus cselekvés kezdődik, amelynek semmi köze

sincs a valóság tényeihez. A World Trade Center és a Pentagon elleni támadás annak a jelképe, hogyan harcolnak valakik saját kisebbségük tudata ellen azért, hogy lerombolják az ellenség nagyságának jelképeit, és bizonyítják így saját „erejükét”. Az ilyen akciók sok ember számára hoznak borzalmas halált, a fennálló hatalmi struktúrákon azonban mit sem változtatnak. Ezek akkor is fennmaradnak, ha az „elnyomott” támadóknak sikerül valahol a hatalmasok helyébe ülniük. Végső soron mindig csak azért döntenek le a régi bálványokat, hogy újakat állítsanak helyettük. Amíg a lázadók nem üzik ki saját hatalmi törekvésüket saját bensejükből, addig – ahogyan Henry Miller mondta – mindig csak azért omlik le egy templom, hogy helyet adjon egy másiknak.

Oszama bin Laden playboy volt, aki – hogy „becsületességét” és férfiasságát bizonyítsa – Amerika-ellenes harcosként szerzett magának hirtelen személyes jelentőséget. Ahol „becsületről” és „férfiasságról” esik szó, ott a felszín alatt mindig gyűlölet rejlik mindazzal szemben, ami az életet szolgálja. Oszama bin Laden minden nyilvánosságra hozott nyilatkozatában megtalálható a becsület hangsúlyozása és a nőiség megvetése.

Ebből azt a végkövetkeztetést vonhatjuk le, hogy éppen azok harcolnak mások ellen, és teszik tönkre őket, akiket megfosztottak attól, ami valóban a sajátjuk volt, s azt valamely tekintély akaratával helyettesítették. Saját áldozati mivoltunkról szerzett tapasztalatunkat azonban nem szabad felismernünk, s ezért továbbadjuk azt oly módon, hogy saját áldozati létünk miatt másokat tesszünk áldozattá. A becsület és a férfiasság nagyra tartása azon nyugszik, hogy lény legmélyén az ember kételkedik saját értékében – ezért aztán örökösön bizonygatnia kell önmaga számára ennek az ellenkezőjét.

A férfias hűség és becsület nem csupán a náci ismertetőjegye volt: Jellemző minden vallási fundamentalistára is, függetlenül attól, hogy a muszlim, a keresztény vagy a zsidó táborba tartozik-e az illető.

A gyűlöletnek elkötelezett emberek esetében az a döntő, hogy szocializációjuk során nem érintette meg őket a lét pozitívuma. Oly nagy bennük a gyűlölet, hogy ideológiák után kutatnak, amelyekkel racionalizálhatják ezt a gyűlöletet. A vallási ideológiák csak abban különböznek a politikaiaktól, hogy isteni küldetéstudatot oltanak be az emberekbe.

Milyen úton-módon lehetne megakadályozni ezt a pusztító körforgást? A magam részéről abban látom a megoldást, hogy visszaadjuk gyermekeinknek gyermekségüket. Támogatnunk kell kreativitásukat, már a bölcsőben, s aztán az óvodában is. Továbbá ki kell szabadítanunk az anyákat elszigeteltségükből. Ha megadjuk az anyáknak az esélyt, hogy beszéljenek helyzetükről és érzéseikről, akkor jobban tudatosodik majd bennük a férfiak által rájuk szabott szerepük miatti, érthető rosszkedvük, s ennek következtében gyermekeikkel való bánásmódjukban képesek lesznek vállalni valódi érzelmeiket.

A múltunkat is jobban kell tudatosítanunk. „Az embernek a hatalom elleni harca az emlékezet harca a feledés ellen”, írta Könyv a nevetésről és a feledésről c. művében Milan Kundera: „A múlt telve van étellel, a múlt arca felizgat, megharagít, megsért minket, s ezért vagy el akarjuk pusztítani, vagy át akarjuk festeni a múltat. Az emberek csak azért akarnak a jövő urai lenni, hogy megváltoztathassák a múltat.” Azért nem szabad áldozati mivoltunk történetét felismernünk, és azért nem is akarjuk felismerni, mivel az félelmet kelt bennünk. És ahelyett, hogy tanulnánk történelmünkéből, úgy érezzük, hogy sértő ránk nézve, és a becsület, a hősiesség után futunk, önként hajtva nyakunkat hamis istenek jármába. Így tagadjuk meg közös múltunkat. Múlt nélkül azonban nincs szilárd talaj a lábunk alatt, nincs olyan összefüggérendszer, amelynek alapján mozgósíthatnánk a létünk morális változatához szükséges energiát.

Az emlékezés létünk egész szerkezetébe ágyazódik bele, abba a lehetőségünkbe, hogy saját személyiséggel és saját történettel bíró, önálló személynek éljük meg – vagy éppen ne éljük meg magunkat. Ha azonban az emberek arra építik létezésüket, hogy másokon uralkodjanak és megalázzák őket, akkor meg kell hamisítaniuk közös múltunkat annak érdekében, hogy igazolhassák önmagukat. Az istenek és a hősök segítenek az effajta fikciók létrehozásában.

Civilizációnk valósággal tenyészteti a sebezhetetlenséget, a sérthetlenséget

iránti igényt. Ha azonban az emberi létet az határozza meg, hogy helyzetünk elviselhetetlenségéből csak azáltal tudunk megmenekülni, hogy azonosulunk azokkal, akik elnyomják létünket, akkor máshová helyeződik annak az értelme, amivé az ember válhat. Akkor legyengült személyiségünk megmentőjévé egy olyan ideológia válik, amely kizárólag erősséget ígér. Itt rejlik a nacionalizmus és minden fundamentalizmus gyökere: mindkettő sikeresen támogatja azt az önbecsülést, amely félretolja a saját elégtelenségünk miatt érzett kínokat. Akkor az önazonosság már nem belső ügy, hanem a vélt erősség, a hegemonia és a tekintély kirakatba helyezett, jelképes ábrázolása.

Sören Kierkegaard dán filozófus ezért nyilvános korszakként jellemezte korunkat. Ezzel olyan egyedek társulását jelölte, akik alapjában véve gyengék, mivel nincs saját önazonosságuk, amiért is nincs saját etikai álláspontjuk sem, következésképpen valóságos közösséget sem alkothatnak. Az emberek ilyenkor fikatív, de veszélyes és pusztító egységekké zsugorodnak (illetve hagyják, hogy zsugorítsák őket). A veszélyes végeredmény a jobboldali, vagy baloldali, vagy vallási fundamentalisták fasizmusának tömegembere lesz, akinek legyengült személyisége rászorul a hősökre és istenekre.

A hamis istenek kultiválják az ellenségképeket. Az új, aktuális ellenségképek akadémiai szinten igazolt rendelkezésre bocsátásának példája az a vita, amely az ún. kultúrák harca (mint az eljövendő háborúk forgatókönyve) körül folyik. Ezt az elméletet elsőként 1993 nyarán mutatta be a Foreign Affairs folyóiratban, A kultúrák összeütközése c. írásában Samuel P. Huntington. A politológus ezt írja: „Hipotézisem értelmében a konfliktusok alapvető oka ebben az új világban sem nem ideológiai, sem nem gazdasági természetű. Az emberiség szétválasztója és a konfliktusok elsődleges forrása a kultúra... A jövő harcvonala a civilizációk harca lesz.” A nyugati külpolitikának tehát a jövőben már nem az ideológiai ellenségkép, hanem a kulturális ellenségkép szerint kell tájékozódnia. Ez a szemlélet rövid úton ellenséggé nyilvánít más kultúrákat, és arra szólítja fel a nyugati világot, hogy védelmezze meg racionalitását és felvilágosultságát. Ezáltal maga az ellenségkép válik ideológiává, amely elkendőzi és hozzáférhetetlen teszi forrásait.

A kultúra és az ideológia vélt ellentétének leple alatt hirtelen egy „magasabb” síkon találjuk magunkat: egy tiszta, a vér- és földmitológia „tisztasága” által hordozott, alapvető ős-erő síkján – lényegileg ugyanúgy, mint Hitlernek a megronthatatlan germán biológiáról szóló tézisében. Persze Hitler genetikai támadásának helyébe itt a kultúrafüggő másféleség lép, de mindkét gondolkodásmód egy ellenségképre esküszik azzal a céllal, hogy racionalizálja és igazolja az erőszakot.

Úgy tűnik, az emberek nem tanulnak a történelemből, ha egy olyan férfi, mint Huntington, képes alapot szolgáltatni egy új ellenségkép megerősítéséhez, és képes ezt tudományos-történeti ismeretként feltüntetni. Mint minden ellenségkép esetében, itt is egy kísérlet felidézéséről van szó annak érdekében, hogy mások ellen harcolhassanak, hiszen a gyűlölet effajta tárgya nélkül sokan nem képesek emelt fejjel járó embernek megélni magukat.

Az ellenség. Igen, ki is az ellenség?

Huntington tagadja azt, ami minden emberben közös. Ugyanúgy, mint Hitler, csak ügyesebben, ő is gyárt egy ellenséget, egy kulturális elvontságot, hogy ne kelljen önmagával szembenéznie. Mi pedig engedünk ennek a csábításnak, mivel mi sem akarunk szembenézni magunkkal.

A Bush-adminisztráció taktikájához hozzátartozik, hogy olyan „jó-kontra-rossz világlátást” talál az amerikaiaknak, amely azt az érzést táplálja beléjük őket, hogy ellenségek fogják körül őket. Természetesen mindenütt küzdeni kell a terror ellen, ahol emberek válnak áldozataivá – az USA-ban, Irakban, Oroszországban, Izraelben, Palesztinában, Indonéziában. A szélsőséges fundamentalistától és sovínisztától azonban nem lehet megoldást várni, inkább a nemzetközi emberjogi szervezeteket kell megerősíteni, és globálisan érvényes, humánus törvényeket kell érvényre juttatni.

Az igazi probléma a szegénység, valamint a világnépeség nagy részének kirekesztése és megalázása. Politikai vezetőink ezt nem csupán semibe veszik, hanem nagyon is jól felismerik saját hatalmi- és profitérdekeiket, de elleplezik őket azzal, hogy vallási és más ideológiákat hoznak fel ürügyül. Ebben áll hamisságuk, és morális értékeink ellen elkövetett árulásuk.

A morál ott kezdődik, hogy tudatára ébredünk annak, mit követünk el

önmagunk ellen hazugságainkkal és gáztetteinkkel. Ha azonban egy állam minden síkon a képmutatást, a hamisítást és a megtévesztést teszi létének alapulvételévé, akkor azok fogják elsőként elismerni a tekintély e hamisságát, akiknek nincs semmilyen saját moráljuk. Arra fogják kihasználni ezt a helyzetet, hogy ledöntsék csupán külsődlegesen fenntartott lelkiismeretük korlátjait, és akadálytalanul kövessék gyűlöletük iránymutatását. A bűnözés növekedése ezért – akár a kisstilű csalóké, akár a látszólag tiszteletreméltó nagyiparosoké – ama vezetők erkölcstelenségének ismertetőjele, akik isteneknek és hősöknek játsszák meg magukat.

Ha egy olyan vezető, mint George W. Bush amerikai elnök, túlteszi magát országa és a nemzetközi közösség törvényein annak érdekében, hogy megszilárdítsa saját hatalmát, és eltussolja a maga (és kormánya) részvételét a vállalkozások bűnözői üzemében (példa: Enron), akkor nincs mit csodálkozni azon, ha a világban már nem lehet megkülönböztetni az áldozatokat és a tetteseket. Kegyetlen, primitív, magukat minden kötelezettség alól felmentő magatartásukkal, amelyet „erősségként” tüntetnek fel, a hamis istenek kétségbeesést és önállósuló erőszakot váltanak ki. A tömegtájékoztató eszközök által közölt rémtettek forrása a nemzetek vezetőinek cinikus és kegyetlen viselkedése. Az a kétségbeesés, amelyet Putyin ébreszt Csecsenföldön, Bush pedig az egész világon, csak fokozza a terrort, ahelyett hogy legyőzné. Kurt Vonnegut amerikai író a Frankfurter Rundschau-nak 2002 novemberében adott interjújában azt mondta Irakról és az USA-ról: „Teljesen nyilvánvalóan azon vagyunk, hogy megöljük bolygónkat.”

Egész nyilvánvaló, hogy erről van szó: A hamis istenek – akik újból és újból erősséget ígérnek nekünk, amikor ellenségévé tesznek egy gyengébbet, mivel az igazi ellenség félelmet kelt bennünk – pusztulásba taszítják az egész világot. Freud halálösztönről beszélt. Ezek az emberek azért keresik a halált, mert hallucinációk szerint az jelenti az életet. Aztán hozzábilincselnek minket egy olyan logikához, amely egyáltalán nem logikus, mivel az Irak elleni háború nem Oszama bin Laden terrorizmusának legyőzését szolgálja, hanem annak veszélyét idézi fel, hogy a nukleáris holokauszt hamujával borítják be a világot.

Forrás: Publik-Forum, 2004/6 (Csekély rövidítéssel)